

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Наукова стаття присвячена проблемним аспектам соціального розвитку особистості, соціальних груп громадянського суспільства в контексті розгляду процесу виховання як одного із засобів формування духовності, яка в свою чергу є запорукою ефективності функціонування системи соціальної безпеки.

Ключові слова: духовність особистості, духовна культура, соціальна безпека людини.

Для сучасного громадянського суспільства проблема формування духовності особистості, духовної культури нації є особливо гострою та актуальною. Певна відчуженість від загальносвітової культури, знецінення престижу освіти та інтелектуальної креативної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки складають невіршені проблеми при формуванні активно позитивної життєвої позиції підрастаючого українського покоління. Особливістю XXI століття є тенденція до формування полікультурного простору в умовах трансформаційних змін суспільства. Із зміною історичних, соціально-економічних, політичних та життєвих передумов змінюється духовна сутність людини. Проблема формування духовності здавна була і є на сьогодні важливим предметом філософського та правового дискурсу, однією з найбільш вагомих проблем та найскладнішим феноменом суспільного розвитку. Сучасний стан проблеми обумовлює необхідність зрозуміти та глибоко осягнути феномен духовності особистості з позицій вищого рівня складності, та як необхідної складової соціальної безпеки, якими виступають політичне (політичні групи, партії, фракції), соціальне (соціальні групи, спільності) середовище, соціально-культурний простір та такі інституційні структури, як: освіта, вища освіта, мистецтво, виховання, громадські організації (об'єднання), традиції, сім'я – у комплексному їх поєднанні.

В українському соціумі XXI століття складні і суперечливі уявлення про духовний розвиток особистості виникають не стільки від різноплановості осмислення об'єкта дослідження, скільки від швидкого поступу світового розвитку взагалі і складних трансформаційних процесів українського суспільства (українця) зокрема. Певну роль при цьому відіграють

синдром так званого «Радянського минулого» та дещо наївні погляди націонал-демократів у масовій свідомості.

У зв'язку з відповідною деформацією та деградацією етнічної духовності та недостатньою теоретичною розробленістю актуальних питань формування духовності особистості в умовах трансформації українського суспільства, шляхи вирішення цієї проблеми ще залишаються недостатньо ефективними. Розв'язання цієї проблеми постає нагальним завданням системи юридичної науки, професійної прикладної психології та соціології.

Проблема виховання духовності особистості, яка відповідатиме новим вимірам і викликам сучасності, є актуальною і достатньо складною через дію багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, які потребують подальшого системного аналізу та впливу. В унікальному соціокультурному середовищі держави Україна – сила дії факторів багато в чому залежить від можливості людини усвідомити себе і глибини своєї ідентичності, адже будь-які формуючі інституції духовного світу людини, в тому числі і процес виховання, існують не інакше, як у творчій діяльності [3].

Саме тому, за мету цієї публікації ми ставимо, глибоко та системно осягнути феномен духовності нації з позицій вищого рівня складності, та, провести аналіз взаємодії та взаємовпливу освітньо-виховних чинників, факторів сімейного виховання і соціальних інституцій щодо формування духовності особистості як складової соціальної безпеки України. Реалізація поставленої мети досягається за допомогою розв'язання наступних завдань:

1. Виявлення передумов, що сприяють видозмінам в духовній сфері нації.

2. Аналізу сутності пріоритетних освітньо-виховних чинників: соціальне середовище, освіта та виховання, національно-етнічні традиції, інститут сім'ї тощо як мобілізаційний механізм формування духовності особистості.

3. Визначення зв'язків та взаємозалежності системи соціальної безпеки з духовністю як окремого індивіда, так і суспільства в цілому.

Отже, на підставі визначених завдань, слід зазначити про те, що у науковій сфері виділяється декілька напрямків сучасних досліджень вище названої проблеми: аналіз соціально-правового явища духовності; формування духовності особистості за професіональним напрямком; дослідження безпеки у різноманітних спектрах та її складових елементів; дослідження проблем взаємозв'язку та взаємовпливу духовності із розвитком суспільства, виховання духовності та його значення для особистості тощо.

Провівши аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, що використовується при дослідженні духовності як детермінанти розвитку особистості, можна сказати, що духовність окреслюється через духовні канони «віра, надія, любов» (В. Шинкарук, С. Кримський, М. Попович), як онтологічні основи людини. В. Андрущенко і М. Михальченко визначають, що духовність органічно поєднує раціональну і чутливу складові, а її основою є діяльність людей та їх спілкування. М. Головатий і А. Осипов визначають духовність як специфічну людську якість, котра складається з певних цінностей і потреб, зокрема світоглядних, моральних, громадянських, естетичних, мистецьких тощо. Духовність також визначається як свідома життєдіяльність (Є. Бистрицький, С. Пролєєв та ін.). Системний підхід, запропонований В. Абрамовим, дозволяє ефективно дослідити методологію вивчення духовності. О. Козлова пов'язує діяльність соціуму в першу чергу з духовним життям [7, с. 146].

У роботах Н. Юрдакі [8, с. 4] досліджується проблематика виховання духовності, методологія та природа цього процесу. Що ж стосується поняття безпеки та пов'язаних з нею складових, то слід зазначити, що в більшості робіт досліджуються питання міжнародної, національної, військової, економічної, інформаційної, екологічної тощо. Але ще не досить глибоко розробляються такі проблеми як соціальні фактори безпеки, що найчастіше пов'язуються лише з економічними проблемами, а також, духовні аспекти безпеки людини, суспільства і методико-правові основи теорії безпеки. Проблематиці соціальної безпеки присвячені роботи О. Білоруса, В. Горлинського, О. Давидюка, Л. Ільчука, Л. Леонтьевой та інших [3; 4; 6].

Виявлений рівень розробленості проблеми духовності як запоруки соціальної безпеки, зроб-

лений на підставі аналізу наукових праць, а також відповідної життєвої соціальної потреби в її філософсько-правовому осмисленні, припускають необхідність подальших теоретичних досліджень із застосуванням нових методологічних підходів у її рішенні.

Сучасне українське суспільство, як і більшість країн світу, не позбавлено різного роду проблем, що є наслідками економічної, політичної та соціальної кризи. Існування певних загроз функціонуванню соціуму є нормальним явищем. Але паралельно є важливими питання спроможності даного соціуму протистояти цим загрозам, результативності такого протистояння, шляхів формування ефективної системи безпеки. У даному випадку приходиться констатувати про необхідність створення з врахуванням всіх об'єктивних і суб'єктивних факторів із подальшим ефективним забезпеченням цілої політносучасної системи соціальної безпеки.

Важливим компонентом соціальної сфери та її розвитку, на нашу думку, є: зміцнення моралі (збереження історичної пам'яті нації та її традицій, забезпечення морального і фізичного розвитку суспільства сьогодні та майбутніх поколінь), глибокий та різноплановий розвиток науки і освіти із врахуванням світових найбільш вдалих моделей. Іншими словами, призначення соціальної сфери – соціалізація людини і перетворення її у члена суспільства, який приймає її основні цінності.

Але якщо соціальна сфера не виконує свого призначення, то негайно з'являються загрози, які спричиняють її дестабілізацію, тобто система соціальної безпеки не виконує своїх функцій збереження соціальної стабільності. Цінність феномену безпеки формується в широкому значенні, як відношення людини до стану безпеки, як до мети, що спрямована у майбутнє. У такому розумінні феномен безпеки здобуває статус вищої духовної цінності. На відміну від загальних духовних цінностей, об'єктивна сторона безпеки несе в собі предметну цінність у якості економічної, політичної, і соціальної значимості і сприймається суспільством як «норма», «еталон», що забезпечує нормальне функціонування і життєдіяльність суспільства [1, с. 112]. Безпека, як системне явище, має багато проявів та присутня у всіх сферах життя сучасного суспільства. Вона є необхідною умовою існування будь-якого суспільства в цілому. Головне завдання безпеки – забезпечення сталого та, водночас, динамічного розвитку громадянського суспільства.

Головним елементом соціокультурного рівня нормативно-аксіологічного механізму самоорганізації безпеки виступають соціальні інститути: освіта та виховання, фізична культура, наука, релігія, мораль, право, родина та ін., що,

прищеплюючи духовність, забезпечують стабільне функціонування суспільства на підставі визначеної нормативно-ціннісної системи сьогодні та на майбутні роки [1, с. 114].

Концепція громадянського розвитку спрямована на збалансування всіх показників життя: політичних, економічних, соціальних, екологічних з умовою непорушності людських пріоритетів. Збалансованість її показників є головним чинником безпеки суспільства і відображає рівень його цивілізованості. Ідея стійкого розвитку за переконанням багатьох вітчизняних дослідників, виражає корінні інтереси та цінності народу України, служить підставою для формування ідеології стабільності, є основоположним соціально-політичним орієнтиром і відповідає цілям досягнення безпечного стану українського соціуму [1, с. 115].

Якщо в процесі розвитку будь-якого суспільства применшується або істотно ігнорується його духовна компонента, ідея моральності, здійснюється підміна високих ідеалів (щира любов до матері, батьків, батьківщини тощо), розвиваються матеріально-споживчі елементи, це неминуче призведе до занепаду суспільства (цит. – авт.). А отже, вироблення та впровадження потрібних для суспільства духовних цінностей є не менш важливим завданням, самим головним, ніж виробництво матеріальних.

В умовах глобалізаційних змін модифікується роль соціальної організації – держави. Однією з характерних ознак сучасного суспільства стає його залежність від багатьох факторів. У результаті інформаційної революції змінився масштаб і характер людської діяльності, вперше було створено взаємозалежну світову економіку, для якої характерна нестабільність. Соціальна філософія говорить про системну невизначеність як базову характеристику сучасного суспільства. Невизначеність є підґрунтям і створює можливості для впливу та формування необхідних для джерела такого впливу позицій. Інформаційні технології стали детермінованою компонентою соціальної реальності, яка здійснює вагомий вплив на всі сфери суспільства. Значною небезпечкою стає спотворення псевдо-духовного світу, підміна моралі, нав'язування хибних соціальних орієнтирів, стандартизація людської поведінки, перетворення засобів на цілі, перетворення людини на об'єкт маніпуляцій [6, с. 156]. Свою роль у цьому відіграє нав'язливе формування в українському суспільстві так званої маскультури західного зразку. За таких умов можливості здійснення інформаційного впливу значно зростають, що при відсутності протидії може мати суттєві наслідки негативного характеру, тобто створити ситуацію небезпеки.

При наявності системи ефективного управління суспільною свідомістю, в межах демокра-

тичного розвитку, держава гарантовано реалізує програму соціальної безпеки. Таке управління свідомістю з боку держави може викликати занепокоєння загрозою встановлення тоталітарного режиму. Але інформаційний вплив є константою розвитку будь-якого суспільства. Якщо держава не буде мати ефективних важелів впливу, цю роль візьме на себе інший соціальний інститут, або ще гірше – інша держава. У такому випадку негативний результат буде більшим, а подолання зовнішнього впливу – важчим.

Процес виховання здатен сформувати в кожному індивіді – члені соціуму такі важливі для соціальної безпеки духовні цінності як повага до батьків, ветеранів, героїв держави, патріотизм, толерантність, повага до влади, екологічна, продовольча (повага до хліба, пошана до людей, які вирощують хліб і ін.) та юридична культура, морально-етичні цінності в економіці та політиці. А значить, інститут виховання може гарантувати державі соціальну стабільність.

Наука доводить, що виховання є глибоко національним за своєю суттю, змістом, характером. «Національне виховання, – писала українська громадська, культурно-освітня діячка, педагог Софія Русова (1856-1940), – забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а, значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...» [9, с. 171]

Отже, зараз актуальною є необхідність вирішення проблеми створення інформаційно-виховної системи виховання індивіда та виявлення методів та детермінант впливу, які б могли забезпечити адаптацію та життєдіяльність людини в соціумі і відповідно сформувати систему національної безпеки країни з її складовими. Таким чином, для формування системи соціальної безпеки держава має взяти на себе регулюючу функцію щодо інформаційного впливу на своїх громадян. Одним зі шляхів реалізації даної ролі і є процес виховання. Учасниками такого процесу виховання повинні бути усі складові суспільства: родина, дошкільний заклад, школа, середній спеціалізований та вищий навчальний заклад, трудовий колектив, різноманітні суспільні об'єднання і т. ін. Певною мірою можна стверджувати, що процес виховання людини повинен здійснюватись від її народження до смерті.

Виховання є процесом донесення інформації певного змісту, процесом формування особистості кожного індивіда, а отже і суспільної свідомості в цілому. Саме виховання та освіта є одними з найвагоміших важелів впливу, запорукою результату. Таким кінцевим результатом може бути

гармонійна особистість, що адекватно вписується в рамки соціуму, поважає закон та права інших, здатна робити вибір на користь моралі та протистояти негативному інформаційному впливові.

Соціальні відносини включають в себе сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, головними чинниками яких є свідомість, діяльність і спілкування, де освіта, оволодіння технікою, культурний рівень сприяють розвитку особистості.

Різноманітні види матеріальної та духовної діяльності людини реалізуються у суспільстві як реальному середовищі. Вони обумовлені принциповою зміною економічних, політичних, соціально-гуманітарних передумов. Процеси духовного розвитку людини і середовища взаємозумовлені, взаємопов'язані і взаємозалежні. Сучасна людина живе не ізольовано, а в певному соціальному середовищі (соціумі), яке виступає значним чинником формування духовності особистості, входження її у світ осмислення себе, діяльності, спілкування. У зв'язку з цим наголошується, що сучасна глобальна трансформація суспільства все більше залежить від духовної сфери, її дієвості. У сучасному інформаційному суспільстві наука, знання, культурні цінності стають головним показником особистісного удосконалення, а також різних аспектів матеріального і духовного виробництва. Соціальний статус особистості при цьому визначається рівнем її інформованості.

Тільки завдяки духовності людина може увійти у світ широкого діапазону цінностей. Цінності при цьому характеризуються не їхніми властивостями самими по собі, а їх залученням до сфери людської життєдіяльності, інтересів і потреб, соціальних відносин. Критерії і способи оцінки цієї значимості виражені в моральних принципах, нормах, ідеалах, установах, цілях тощо. Цінності є своєрідним орієнтиром у формуванні світогляду, духовного світу особистості, а устремління володіти ними – найважливішою умовою набуття, особливо молоді людиною, необхідного життєвого досвіду в процесі соціалізації [2].

Підкреслимо роль інституту виховання, оскільки завдяки йому особистість здатна проявляти розуміння і самовияв, розвивати аналітичні здібності, здатність експериментувати і робити логічні самостійні висновки. Подолання браку духовності, котрий має місце у сучасному житті, можливо через систему ефективного виховання. Виховання має стимулювати ініціативу, самостійність, самовідданість і відповідальність.

Одним з потужних проявів виховання є освіта. Освіта – це відносно самостійна система, завданням якої є формування у членів суспільства потреби оволодіння певними ґрунтовними знаннями, моральними цінностями, потребами, умін-

нями, навичками, нормами поведінки. Освіта, як найголовніша складова національної безпеки країни забезпечує, системність, цілеспрямованість, наукову обумовленість і обґрунтованість у формуванні духовності особистості сьогодні та майбутніх поколінь. Освіта найчутливіший суспільний феномен, що незаперечно виступає основою інтелектуально-вольового, духовного, фізичного, соціального та економічного розвитку суспільства і держави. Від якості освіти залежить, з якими знаннями, світоглядом і громадянськими принципами увійде до складного інформаційного суспільства молоде покоління.

Важливим є гуманний контекст, який сприятиме діалогу культур, розширенню комунікації, формуванню вихователя і учителя насамперед як особистості. Таким чином освіта повинна мати широкий, загальний характер і бути тісно пов'язаною зі світовою культурою. Система ж освіти повинна стати обґрунтованою, усвідомленою як сфера буття і формування людини. Сучасна освіта має базуватися на засадах майбутнього антропогенного соціокультурного середовища. Її завданням є формування глибоко свідомої відповідальної особистості, яка зможе вижити в умовах полісоціокультурної невизначеності. Тому важливі не самі знання, а їх завдання в новій конфігурації, з новими акцентами і новими цілями.

Важливим, домінуючим середовищем виховання є сім'я. Сім'я як суспільна інституція виконує свою особливу і вкрай важливу функцію у формуванні духовності особистості: здійснює первинну її соціалізацію, забезпечує дотримання і передачу традицій в усіх їх видозмінах, відіграє важливу роль, зокрема, у формуванні ціннісної, моральної та екологічної культури. Сім'я є невід'ємним атрибутом життєдіяльності суспільства. Вона впливає на відносини в суспільстві, на характер усіх процесів суспільного життя. Сім'ї належить щонайперша роль у системі утвердження національних та загальнолюдських цінностей. Характерна особливість виховного впливу сім'ї на дітей – його необхідність та стійкість. Найактивніший вплив сім'я здійснює на розвиток духовної культури, на соціальну спрямованість особистості, мотиви її поведінки. Труднощі сучасного сімейного життя можна розглядати не як кризу інституту сім'ї, а швидше як наявність кризових явищ у самому суспільному житті. Як первинна соціальна група, сім'я віддзеркалює сучасний стан суспільства і прогнозує його майбутнє. Культура сім'ї залежить, з одного боку, від якості культури суспільства, в якому дана сім'я знаходиться, а з іншого – від рівня індивідуальної культури всіх її членів. Моральні відносини в сім'ї виступають цілісним духовно-культурним світом,

що є надзвичайно актуальним у формуванні духовності [3].

Таким чином, здійснивши аналіз взаємодії та взаємовпливу освітньо-виховних чинників, факторів сімейного виховання і соціальних інституцій щодо формування духовності особистості, можна зробити наступні висновки: системно-структурне виховання – це один із засобів забезпечення духовності індивіда та стану соціальної безпеки. Саме від процесу виховання залежить якість інформації, що буде поступати у свідомість індивіда, а отже і суспільства, які саме пріоритети та цінності будуть формуватись. Виховання як складовий елемент освітнього процесу, здатне забезпечити:

- духовну єдність поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії свого народу;
- громадянське виховання: формування громадянськості, яка дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально і політично дієздатною;
- утвердження принципів вселюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших чеснот;
- формування прикладів суспільно-позитивної поведінки;
- сталість ціннісних орієнтацій і традицій суспільства;
- формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- уникнення соціальних протиріч шляхом формування толерантності та об'єктивності поглядів;
- консолідацію соціальних об'єднань та в цілому суспільства задля виконання загальнонаціональної мети – розвитку Української держави;

М. Н. Пендюра, О. В. Українчук

Проблемные аспекты воспитания духовности личности как необходимая составляющая системы социальной безопасности Украины

Научная статья посвящена проблемным аспектам социального развития личности, социальных групп гражданского общества в контексте рассмотрения процесса воспитания как одного из средств формирования духовности, которая, в свою очередь, является залогом эффективности функционирования системы социальной безопасности.

M. Pendyura, O. Ukrainchuk

Problematic aspects of the education of the spiritual person as a necessary component of the social security system of Ukraine

The scientific article is devoted to the problematic aspects of social development of the individual, social, civil society groups in the context of the process of education as a means of formation of spirituality, which in turn is the key to the functioning of the social security system.

Література:

1. *Горлинский В.В.* Аксиологический дискурс безопасности как социального феномена / В.В. Горлинский. // Практична філософія. – 2004. – №2. – С. 108-116.
2. *Горлинський, Віктор Вікторович.* Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір [Текст] : монографія / В.В. Горлинський. – К. : ПАРАПАН, 2011. – 377 с.
3. *Горлинський В.В.* Духовні координати безпеки суспільства. / В.В. Горлинський. [Електронний ресурс]. Режим доступу: – http://www.niisp.gov.ua/ydanna/panorama/issue.php?s=pmb11&issue+2006_1
4. *Ільчук Л.І.* Соціальна безпека – безпека людини, суспільства і держави / Л.І. Ільчук. // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №5. – С. 65-67.
5. *Корецька А.І.* Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / А.І. Корецька; АПН України. Ін-т вищ. освіти. – К., 2003. – 19 с.
6. *Леонтєва Л.Є.* Інформаційно-психологічний вплив у системі державної безпеки / Л.Є. Леонтєва. // Нова Парадигма. – 2005. – №50. – С. 154-160.
7. *Шинкарук Володимир.* Віра, надія, любов / Володимир Шинкарук // Віче. – 1994. – № 3 (24). – С. 145-150.
8. *Йордакі Н.А.* Методологічні засади виховання духовності : Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Йордакі Наталія Анатоліївна ; Харківський військовий ун-т. – Х., 2003. – 18 с.
9. *Проскура О.В.* Софія Русова – вчений педагог, громадський діяч // Педагогіка і психологія. – 1999 № 1. – с. 169-174.